

ALİ HİMMET BERKİ'NİN BİLİNMEYEN BİR ESERİ: *KİTÂBÜ'L-MEHÂZİR VE'S-SİCİLLÂT*

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ**

GİRİŞ

Sahaflara uğrayıp kitap almak bazan şaşırtmaçlara açıktır. Nasibinize göre, ummadığınız, aramadığınız bir kitap, bir belge, mektup, telgraf gelir sizi bulur. 12 Aralık 2024 perşembe günü akşamı böyle oldu! İstanbul-Kadıköyde bir sahaftan aldığım evrak ve el yazmaları arasında birisinin benim için çok özel bir anlam taşıdığını, üzerine biraz araştırma yapınca anladım. Bu, Ali Himmet Berki'nin şimdiye kadar bilim âlemine meçhul kalan bir eseri idi. Heyecanla eserin başka bir nüshasının olup olmadığını araştırdım. Bir nüshası daha vardı fakat kataloğu yapılırken, hataen başkası adına yazıldığı için, bugüne değin, dikkati çekmekten uzak kalmıştı. Üstelik, bu başkası mal edilen eser, elimizdeki esere göre daha tam ve hataları düzeltilmiş bir nüsha idi.

Gerçekten de eserin Atıf Efendi Kütüphanesinde başka bir nüshası daha vardır. Fakat bu nüshada müellif adı Ali Himmet değil *Ali Hikmet* yazıldığından, bugüne kadar gözden kaçmış, hiçbir kaynakta zikredilmemiştir. El yazmasının çok iyi tanınan Ali Himmet Berki'ye ait olması ve bugüne kadar meçhul kalabilmesi de ilgi çekicidir. Ali Himmet, bu eserini erken bir tarihte kaleme almıştır. Eserden, Ali Himmet Berki biyografilerinde söz edilmediği gibi, yazarının herhangi bir yerde bu kitaptan söz ettiğine de rastlamadık¹. Dolayısıyla bu keşif sebebiyle büyük bir heyecan duymam tabiidir. Öte yandan, adına rağmen bu eserin ilgili eserleri değerlendiren veya onlardan söz eden yazılara girememesi de ilgi çekicidir.

* Katkıları için Arş. Gör. Dr. Mahmud Esad Kalıpçı, Arş. Gör. Esra Çetinkaya, Arş. Gör. İbrahim Enes Onat'a teşekkür ederim.

(Editör Notu: Bu makale hakem denetimine girmemiştir.)

** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı, fgedikli@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3919-9494

DOI: 10.57083/adaletdergisi.1676580

¹ Ali Himmet Berki, babasının kadılık yaptığı Elbistanda 16 Ocak 1882 günü doğmuştur. Ailesi Antalya'nın ilçesi İbradın'ın Unulla köyündendir. Ali Himmet, Ali Birinci'nin tanımıyla "yazılmamış bir destan gibi olan meslek hayatı"ndan sonra Ankarada 24 Mayıs 1976 tarihinde 94 yaşında ölmüştür. Burada Ali Himmet Berki'nin hayatı hakkında bilgi vermek yerine, Ali Birinci'nin aşağıdaki makalesine bakılmasını öneririm: "Hukuk Tarihimizde Baba-Oğul 'Berki'ler Ali Himmet Berki ve Şakir Berki", Sy. 24, 2017 (Güz), THTA Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, s. 5-53. Ayrıca bk. Ayşe Mine Akar, "Ali Himmet Berki ve Hukuka Dair Eserleri", ilt. Marmara Üni. SBE, İstanbul 2013, "İslâm Şeriatinde Kaza (Hüküm ve Hâkimlik) Tarihi ve İftâ Müessesesi"; Ahmet Akman, "Ali Himmet Berki'ye Göre Yargılama ve Hâkimlik", Aralık 2022, C. 12, S. 2, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AkdHFD), s. 439-455.

İşte bu yazıda bu keşif duyurulacaktır. Eserin yeni teşhis edilmiş bir yazma olması, hakkında alan yazında bir şey olmaması nedeniyle “yazma” merkezli kısa bir inceleme yapılacak, elimdeki nüsha ile Atıf Efendi Kütüphanesindeki nüsha kısaca tanıtılacak, “İfade-i mahsusa” kısmı karşılaştırılacak ve sonunda Atıf Efendi nüshasının Fihrist kısmı ek olarak verilecektir. Böylece okuyucu eserin içeriği hakkında daha tam bir bilgi, dolayısıyla fikir edinebilecektir.

I. YAZMANIN TÜRÜNE İLİŞKİN BİRKAÇ SÖZ

El yazmasının adı *Kitabü'l-mehâzir ve's-sicillât*dir. Mehâzir (mehâdir/mehâdir) ve's-sicillât türü eserler İslam hukukunda başlangıç devirlerine değin geri gider. Bugün daha çok sicillat ve şurut ilmi olarak bilinip tanınan bu ilim için tarih boyunca aynı kavramı ifade etmek üzere çok sayıda terim kullanılmıştır. Maliki coğrafyasında ve modern dönemde ilm-i tevsik terimi daha yaygındır. Diğer eş anlamlı kelimeler ise ilmu'l-mehâdir ve's-sicillât, ilmu'l-vesâik, ilmu'l-hükûm ve's-şürût, ilmu'l-ukûd, el-kitâbetü bi'l-adl, ilm-i sakk, ilmu's-şart, ilmu ezkârî'l-hukûk gibi terimlerdir. Bu ilmin gayesi tevsik etme, başka deyişle, belgeleyerek mahkemelere intikal etmiş veya etmemiş herhangi bir dava veya işlem halinde ihtilafı önlemek veya tereddütleri gidermek, açıklık, belirlilik sağlamaktır. Şenol Saylan, “Şürût ilminde uzman olan kimseleri ifade etmek üzere daha çok “şürûti”, “ehlû's-şürût” ve “müvessık” terimleri; belgeyi düzenleyen kişiyi ifade etmek üzere ise “şerrât”, “kâtibu's-şürût”, “sâhibu'l-vesaik”, “vesâiki”, “vessâk”, “kâtibu's-sakk”, “sakkâk”, “udûl”, “kâtibu'l-adl”, “eş-şühüdül-udûl”, “âkid”, “mukâvelât muharriri” terimleri kullanılır.” demektedir².

Yirminci yüzyılda bu ilim dalıyla pek meşgul olunmamıştır. Süleyman Kaya modern dönemde tespit edebildiği ilk çalışma olarak Halit Ünal'ın, “Şurut-Sukuk: İslam Hukukunda Belge Tanzimi”, (Diyanet Dergisi, 1986, c. XXII, sy. 3.) yazısını anmaktadır³. Tarih boyunca bu alanda birçok eser kaleme alınmış; Osmanlılar da bu alana birçok sakk veya şurut kitabı yazarak katkıda bulunmuşlardır. Süleyman Kaya, aşağıda anılan çalışmasında bunları genel olarak değerlendirmiştir. Elbette sakk veya şurut kitapları Kaya'nın makalesinde zikredilenlerden çok daha fazladır. Hatta bunların tam bir çizelgesini yapmanın da güç olduğunu belirtmek gerekir, çünkü bütün yazma eserlerin görülüp kataloglanmasından sonra sağlama yakın bir çizelge çıkarılabilir.

Bu şerhi düştükten sonra Kaya'nın zikrettiği bazı Osmanlı sakk eserlerini biz de anabiliriz: Bunlar arasında, *Risaletün fi haleli'l-mehâdiri ve's-sicillat* (Mahmud el-Hamzavi), *Mu'inü'l-hükkam* (Atıf Efendi Ktp. II 72) gibi muhakeme usulüne dair eserler ile *Mu'inü'l-kudat* (Abdurrahman b. Ali el-Amasî), *Levazimul-kudat ve'l-hükkam* (Mustafa b. Mehmed es-Sirozi), *Ravzatü'l-kudat* (Ebubekir et-Tokadi), *Hediyetü'l-kudat* (Halil Niyazi) gibi fıkıh ve fetva kitaplarında yer alan hükümlerin kadıların daha kolay müracaat edebilecekleri tarzda sunulduğu, hatta

² Şenol Saylan, “İslam Hukukunda Belge Tanzimi: İlm-i Şürût (Belgeleme İlmî)”, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, haz. Fethi Gedikli, On İki Levha, İstanbul 2014, s. 375.

³ Süleyman Kaya'nın makalesinden sonra Ayşe Aktaş da bir yüksek lisans tezi yazmış ve Küçük Ali Haydar Efendinin kitabını incelemiştir. Aktaş, tezinde bu konuda Türkiye'de yapılan çalışmaların çizelgesini çıkarmıştır. Bk, Aktaş, “Osmanlılar'da Şurut İlmî: Ali Haydar Efendi Örneği”, ılt, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi SBE, Dan. Asım Cüneyd Köksal, İstanbul 2017, s. 3.

bazılarında mahkemede tarafların ileri sürebilecekleri iddiaların değerlendirildiği eserlerin kaleme alındığı görülmektedir.⁴

Kaya, 19. yüzyıl sakkleri olarak şunları saymaktadır: *Cevahirus's-Sukuk*, [*Sakk-i Kayseriye*], *Dürri's-Sukuk*, *el-Mecmu'u'l-müsevvidat*⁵. Bunlar içinde bizim burada tanıttığımız Ali Himmet'in eseri bulunmamaktadır.

Ayşe Aktaş yüksek lisans tezinde⁶ 20. yüzyılda yazılan sakkler için şu eserleri kaydetmiştir:

1. Şevkî, *Sakk-ı Adli-i Hukukî*, 1327/1909
2. Şevkî, *Sakk-ı Adli-i Ceza Kısım*, 1326/1908
3. Ali Haydar Efendi, *Tatbikât-ı Şer'îyye Dersi*, 1333/1917
4. Ali Haydar Efendi, *Kitâbü'l-mebâhisi'l-mühimme fi't-tatbikâti's-şer'îyye ve'l-hukukîyye*, 1340/1924

Görüldüğü üzere, bunlar arasında tanıttığımız eser yoktur⁷. Ali Himmet'in Osmanlı dünyasında daha yaygın olarak "sakk"i veya yukarıda anılan şurut, vesaik gibi terimleri kullanmayıp eserine, Serahsî'nin *Mebûsût*undaki ara başlığı; "Kitâbu'l-mehâzir ve's-sicillât"ı seçmesi, geleneksel sakk kitapları dışında, farklı, özgün bir kitap yazmayı hedeflemesinde bulunabilir.

Burada belirtelim ki, şurut veya sukuk ilminin Osmanlılarda Tanzimata kadar ve Tanzimattan sonra gelişmesi farklı olmuştur. Bu hususa A. Aktaş da tezinde vurgu yapmakta ve "Sukûk ilmi Ali Haydar Efendi'nin yaşadığı dönemde "Tatbikat-ı Şer'îyye" adını almıştır."⁸ demektedir. Hem Küçük Ali Haydar Efendinin, hem de Ali Himmet Efendinin kitabı Tanzimat sonrası yeni anlayışla bir ilim dalı kitabı olarak sukuk eserlerinin temayüz etmiş örneklerindendir. Bu iki kitabın mukayesesinin⁹ yapılması ilgi çekici olurdu ancak bu yazının amacını aştığı için bu iş bir yana bırakılmıştır.

⁴ Kaya, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları", C. 3, Sy. 5, 2005, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, s. 379-416.

⁵ Kaya, 412-414.

⁶ Ayşe Aktaş, 69.

⁷ Ali Himmet Efendinin eseri bilinmediği gibi A nüshası da herhangi bir şekilde söz konusu çalışmalarda zikredilmemiştir.

⁸ Aktaş, s. 21-22.

⁹ Aktaş, 77. sayfada kitabın içeriğini özetlemiştir: Medresetülkudatta verilen derslerin notları olan kitap 1333/1917'de basılmış olup Ali himmet Efendinin kitabının yarısı hacmindedir. Ele aldığı konular ise şunlardır: "Ali Haydar Efendi öncelikle ilim sonra amel yani tatbikat gelir diyerek esere başlamakta ve bu eserin içeriğini beş bölüme ayırmaktadır. Birinci bölümde tatbikat hakkındaki genel meseleler açıklanmaktadır. İkinci bölümde vesikaların ihtiva etmesi gereken bazı meseleler incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise vesikaları eksik ve hatalı(bozuk) yapan şeyler hakkında bilgi verilmektedir. Dördüncü bölüm ise son zamanlarda fetvahaneye verilip nakz edilen vesikalar hakkındadır. Beşinci bölüm ise sınıfta mahkeme teşkil edilerek icra olunacak muhâkemât hakkındaki eleştirilere dairdir."

II. YAZMANIN ŞEKLE İLİŞKİN ÖZELLİKLERİ

Şimdilik eserin iki nüshası bilinmektedir. Birisi Atıf Efendi Kütüphanesi nüshasıdır. Bunu A nüshası, elimizdeki nüshayı ise F diye işaretledik.

A Nüshasının Fiziksel Özellikleri:

Atıf Efendi Kütüphanesindeki nüshanın tasnif numarası 297.5, koleksiyon adı Atıf Efendi Ek Koleksiyon no.: 00015tir. Fiziksel özellikleri 246+4 sayfa, her yüzde satır sayısı umumiyetle 18, ebadı 23,3x16,6'dır. Hattı harekesiz nesihtir. Eser ciltlidir.

Bu nüsha, "Fihrist" başlıklı sayfadan önceki üç sayfa atlanarak sonradan kurşun kalemle numaralanmıştır. El yazması 246 sayfa olarak numaralanmış ancak muhtemelen sonradan yeni rakamlarla değişik bir şekilde bu kez varağın a ve b yüzü yeniden numaralanmıştır.

Söz konusu numarasız sayfaların ilkinde şu not vardır: "Nezaret-i Evkâf-ı Hümayun Müessesat-ı İlmiye Kalemi numara: 31. Yine bu ilk sayfada kitabın vakfedildiğine dair şu bilgiler vardır:

"Âtuf Efendi Kütüphanesi hâfız-ı kütüb-i evvelliğine

"Fıkha aid olup Amasya kadısı tarafından vakfedildiği beyanıyla mahalli evkaf memurluğundan irsal olunan *Kitâbü'l-mehâzir ve's-sicillât* namındaki eserin kütübhanenize vaz'ı tensib edildiği ve hademe Yusuf Ağa'ya teslimen gönderildiği beyanıyla fihristinize kayd ve ilavesi teveccüh olunur. Fi 26 Kanunisani 334 [26 Ocak 1918]. Nusret."

Bu notun altında Evkaf-ı Hümayun Müessesât-ı İlmiye Müdiriyyetine ait mühür ve imza vardır.

Sonra gelen sayfa boştur. Numarasız üçüncü sayfaya ise *Kitâbü'l-Mehâzir ve's-sicillât* "Sâbık fetvahane memurlarından ve Medresetülkuzat muallimlerinden Amasya kadısı Ali Himmet bin Osman el-Aksekî. İhtar: (Sin) Satır başı olması lazım olduğuna işaretir." notu düşülmüştür.

Bu sayfanın sol üst kısmındaki yatık yazı "Amasya kadısı Ali Himmet Efendi tarafından vakfedilip müessesât-ı ilmiye-i vakfiye idaresi canibinden Vefa'da Âtuf Efendi kütüphanesine vaz' olunmuştur. Fi 14 Rebiülahir 336 ve fi 27 Kanunisani 334" [27 Ocak 1918] bilgisini vermektedir.

Yatık yazının altında yine Evkaf-ı Hümayun Müessesât-ı İlmiye Müdiriyyetine ait mühür vardır. Burada kaşesi basılarak ATIF EFENDİ KÜTÜPHANESİ Kütük: 15 Tasnif: 297.5 yazılıdır.

"Fihrist" dördüncü sayfadan başlamaktadır. Fihristin 9 sayfalık ilk bölümünden sonra 3 sayfa boş bırakılmıştır. Boşluktan sonraki ikinci kısmı 11 sayfa tutmakta, böylece "Fihrist" in toplam sayfa sayısı yirmiye yükselmektedir. Belirtelim ki, Fihristteki başlıklar ile metindeki karşılıkları eşleştirildiğinde önemsiz bazı küçük farklar müşahade edilmektedir.

“Fihrist”i, sabık Amasya müftüsü Mecdizâde Abdurrahman Kâmil¹⁰ (v. 14a) ve Amasya müftüsü Mustafa Tevfik bin Hüseyin bin Mehmed el-Köprü el-Amasî’nin¹¹ yazdığı Arapça sunuş yazıları olan takrizler (s. 25- 28) takip etmektedir.

Takrizlerin ardından, 29. sayfada *Kitâbü’l-Mehâzir ve’s-sicillât* “Sabık fetvahane memurlarından ve Medresetülkuzat muallimlerinden Amasya kadısı Ali Himmet bin Osman el-Aksekî” şeklinde 2. kez iç kapak konmuştur. Buraya da “Atıf Efendi Kütüphanesi 161 Teberru” kaşesi vurulmuştur.

Bundan sonra “İfade-i Mahsusa” (s. 30-32) gelir. İfade-i Mahsusadan sonra eser s. 34’ten başlamakta s. 246’da sona ermektedir. Sonunda mühür ve kaşe tekrar vurulmuştur.

F Nüshasının Fiziksel Özellikleri:

Özel kütüphanemizdeki nüsha, 25x17 ve 16,5x10,5 ebadında, her sayfada ekseriyetle 19 satır olan, çok işlek ve güzel bir harekesiz nesihle yazılmış 113 sayfa (57 yaprak) hacminde eksik bir el yazmasıdır. Sonradan el yazmasının yarıya yakın kısmı kaybolmuştur. İstinsah ve mülkiyet kaydı yoktur. Başında *Kitâbu’l-Mehâzir ve’s-Sicillât*dan sonra, sonradan üstü çizilmiş olan “İstinsah eden çokça hata etmiş ve tashih edilememiş olduğu” kaydı düşülmüştür. Yazarı da “Müellifi

¹⁰ Hakkında geniş bilgi için bk. Recep Orhan Özel, “Amasya’da Bir İlim Yuvası: Mecdizâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (ö. 1963), Ahmet Emri Yetkin (Ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö. 1959)”, Yıl 2018, Sy. 10, Amasya İlahiyat Fakültesi Dergisi (AUID), s. 39-72 ve Avni Erdemir, “Amasyalı Abdurrahman Kâmil (Yetkin) Efendi’nin Şairliği ve Türkçe Şiirleri”, Yıl 2019, Sy. 12, Amasya İlahiyat Dergisi, s. 153-194.

Ali Himmet Efendinin sakk kitabının değerlendirmesini içeren takrizinde eski Amasya müftüsü Mecdizâde Abdurrahman Kâmil, eseri dikkatlice incelediğini ve onun şeriata uygun, sağlam ve değerli bir çalışma olduğunu ifade ederek, zan ve şüphelerden uzak, bilgili ve yetkin bir kişi tarafından yazıldığını belirtmektedir. Ardından, Ali Himmet Efendiyi överek onun adaletli, faziletli ve bilge bir insan olduğunu vurgulamaktadır. Takriz, Allah’tan müellife lütuf ve uzun ömür dileğiyle sona erer.

Amasya müftüsü Mustafa Tevfik ise takrizine, hukuki meselelerin çoğalması, insanların haklarına ulaşması için hâkimlere müracaat etmesindeki şiddetli ihtiyacı sicil, belge ve zabıt kayıtlarının nasıl tutulması gerektiği ile ilgili edebiyatın oluşturulması ihtiyacına sebep olduğunu ifade ederek başlamıştır. Ona göre bu edebiyat, kadı ve müftüler için bir ayna konumundadır. Bu zamana değin ulemadan yüksek kadı ve hâkimler büyük bir gayret ile bu edebiyatın oluşmasına katkı sağlamışlardır. Fakat bu çalışmalarda, sicillerdeki açıklanması gereken ibare ve kayıtlar, o mesele ile ilgilenen müftü ve hâkimlere duyulan güven gereği açıklığa kavuşturulmamıştır. Günümüzde ise bitkinlik ve tembelliğin artması, çalışma azminin ve gayretin azalması nedeniyle bu eksikliğin giderilmesi hiç şüphesiz büyük bir ihtiyaçtır. Ali Himmet Efendi, bu eksikliği gidermek için işe koyularak ilgili malzemeyi toplamış ve belirsiz ibare ve kayıtları da açıklığa kavuşturmuştur. Aynı zamanda konu ile ilgili muteber fıkıh kitaplarından derlediği fikhî meseleleri de çalışmasına eklemiştir.

¹¹ Hem Hacı Tevfik Efendi hem de Abdurrahman Kamil efendiler hakkında bk. Ali Sarıkoyuncu, “Milli Mücadele’de Amasya Müftüleri (Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kamil Efendiler)”, Nisan-Mayıs-Haziran 1995, C. 31, Sy. 2, Diyanet İlmî Dergi, s. 61-100. Yazıda Amasya müftüsü Hacı Tevfik Efendinin, Mustafa Kemal’in Amasyaya gelmesini iştiyakla karşıladığı, büyük manevi dayak olduğu ve orada bulunduğu sürece hiçbir himmeti kendisinden ve arkadaşlarından esirgemediğine dair ilgili çekici bilgiler vardır.

sabık fetvahane memurlarından ve Medresetülkuzat muallimlerinden Amasya kadısı Ali Himmet bin Osman” biçiminde yine bu ilk sayfada belirtilmiştir.

Cildi karton kapaklı, sırtı bezli, zamanla yaprakları şirazesinden kopup dağılmış vaziyettedir. Karton kapağın sol üst kısmı ve izleyen ilk yaprak bir üçgen şeklinde kırılıp düşmüştür. İlk yaprak tamir edilmiştir. Karton cilt kapağının uçlarında da küçük üçgenler biçiminde bez yerleştirilmiş vaziyettedir.

F nüshasının iki ve üçüncü sahifelerinde yazarın “İfade-i mahsusa”sı yer almaktadır. Dört ve yedinci sayfalar kaybolmuş görünmektedir. Sekizinci sayfa boş bırakılarak 10. sayfadan itibaren kitabımız besmele ile başlamakta ve “Mukaddime iki kısımdır fasl-ı evvel” diye devam etmektedir. A nüshasında olan “Fihrist” bölümü ve ardından gelen iki “takriz”, F nüshasında yoktur. Çok sayıda tashih gördüğü için onun müsvedde olarak bırakıldığı yorumu yapılabilir.

A nüshasında olduğu gibi, F nüshasının varaklarının b yüzünün son satırından sonra, metni takip için altta ayaklar (reddadeler) konulmuştur. Bir el, sonradan bütün metni gözden geçirerek kırmızı kalemle bazı kelime veya cümleleri çizerek alta, üste, kenara yine okunaklı bir şekilde çok sayıda ve uzunca tashihler yapmıştır. Bu kadar dikkatli bir tashihin ancak müellif tarafından yapılabileceğini düşünüyorum. Bu sebeple, bu nüshanın müellifin tashihinden geçtiğini ileri süreceğiz.

Eserin sonunda hangi tarihte yazıldığına dair bir kayıt yoksa da A nüshasındaki vakıf kaydı 26 Ocak 1918 tarihini taşıdığına göre, bundan bir müddet önce yazılmış bitirilmiş olmalıdır. Müellifin Amasya kadılığı yaptığı sırada eserini vakfettiğinden ve eserin üzerinde müellifin kendisini “sabık Fetvahane memurlarından ve Medresetülkuzat muallimlerinden Amasya kadısı Ali Himmet b. Osman” şeklinde tanıtmışından yola çıkarak eserini Medresetülkuzat muallimliği döneminde yazmaya başlayıp Amasyadaki görevi sırasında tamamladığı ileri sürülebilir. İkinci bir ihtimal müellifin bunu kadı bulunduğu Amasyada yazıp bitirmiş olabileceğidir. Belirtelim ki, aşağıda “İfade-i Mahsusa”da açıklayacağı üzere müellif böyle bir eseri yazmaya Medresetülkuzattaki sakk hocası eski şeyhülislamlardan Hüseyin Hüsnü Efendiden¹² etkilenecek niyet etmiş ve kütüphanelerden kitap toplamaya başlamıştır.

Ali Himmet Efendi, Amasya Kadısı iken *Fazıl'ın Galatât Defteri* adıyla yazdığı bir kitabını (Amasya Kadısı Ali Himmet, Şems Matbaası, 1922) Samsunda bastırmıştır. H. Basri Erk, “1330da (M. 1912) Tokad Kadılığı ile oranın Bidâyet Mahkemesi İstinaf reisliğine tayin edilmiş, oradan Amasya Kadılığı ile Bidâyet İstinaf reisliğine nakil olunmuş; 1336da (M. 1917-1918)de tekrar Tokad Kadısı ve mahkeme reisi olmuş”¹³ bilgisini vermektedir.

Yapılan tashihleri göstermek amacıyla iki nüshanın sadece “İfade-i Mahsusa” kısımlarını karşılaştırmak yeterli olacaktır. F nüshasında bu bakımdan büyük tashihler yapıldığı hemen anlaşılacaktır. Tashihleri dipnotlarda gösterdik. F nüshası her sayfasında bunun gibi pek çok tashihler ile doludur. Bu durum, nüshanın başına düşülen “istinsah eden çokça hata etmiş ve tashih edilememiş

¹² Hayatı ve eserleri için bk. Mehmet İpşirli, “Hüseyin Hüsnü Efendi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1998, C 18, s. 552-553.

¹³ <https://istanbulansiklopedisi.org/handle/rek/6582> (E. T. 08.03.2025)

olduğu” notunun birinci kısmındaki tespiti doğrulamaktadır. Ancak notun ikinci kısmına rağmen nüshanın sonradan tashih gördüğü anlaşılmaktadır.

Eserin dili Türkçedir ve ilmî bir kitap olarak yazılmıştır. Metin içine kırmızı kalemle bazı yerde 1, 2, bazı yerde * işareti konularak dipnotlarda izahlar yapılmış ve kaynaklar gösterilmiştir. Mesela, *Şurût Alâ’î*, *Mebisüt-ı Serahsi’nin Kitābu’l-Mehāzir ve’s-Sicillāt*, Sadru’ş-Şehid Hüsameddin’in *Şerhu Edebi’l-Kādî*, Celālî’nin *Kitabu’ş-Şurut* vb. eserlere atıflar yapılmış ve bazen Arapça nakiller de yapılmıştır.

Eserin, sakk kitaplarından farkı “numune”lerden ibaret olmaması, konuya ilmî bir disiplinle yaklaşmış olması, ele aldığı konulara dair bilgiler vermesi, açıklamalarda bulunması, bazen de numuneler sunması, örneklerdeki aksaklıkları yani “halelât”ı göstermesi, onun farklılığı ve dolayısıyla yeniliğidir. Bu noktada bir bilgi olarak bazı numunelerin hayli uzun olduğu da belirtilebilir.

Keşfimizi açıklar ve eseri tanıtırken Ali Himmet Efendinin Amasyada kaldığı süre zarfında oldukça geniş bir ulemâ çevresiyle karşılaştığını, bunlardan sabık Amasya müftüsü Mecdizâde Abdurrahman Kâmil ve görevdeki Amasya müftüsü Mustafa Tevfik Efendilerden yararlanmış olabileceği tahmin edilebilir. Bu yararlanma, fikir teatisinde bulunmak biçiminde olabileceği gibi, tek başına kalmadan entelektüel bir ortam içinde bulunmak ve belki onların hususi kütüphanelerinden istifade etmek, hatta bu entelektüel ortamca teşvik edilmek biçiminde de olabilir. Herhalde yazarın Amasya şehrinde ilmî mesaisini sürdürmeğe müsait bir çevre bulduğu, orada hem tanıttığımız eseri, hem de *Fazl’ın Galatât Defterini* yazmış olmasından anlaşılmaktadır.

III. ESERİN İÇERİĞİ

Ali Himmet Efendi kitabını yazdığı şurut ilminin ortaya çıkışını H. 120 yılında Kufe kadısı olan İbn Abdullah Şübrûme’ye dayandırmaktadır. O, bu ilmin doğma sebeplerini, ihtilafları çözümede belge tanziminin önemini, ulemanın bu ilmin esaslarını koymasını ve eserler yazmasını, sonra gelen ulemanın da bu ilmi yeni eserler yazarak geliştirdiklerini ve müctehitlerin Kitāb’ul-mehāzir ve’s-sicillāt ünvanı altında mühim izahlar verip ilamlardaki aksaklıkları saydıklarını ve uyguladıklarını belirtmektedir. Ancak sonraları Arapça ve Türkçe birçok ve müstakil kitaplar yazılmış olmasına rağmen, “devr-i terakkî ve tekâmülde sonra eser-i selefte ıktifâ edilmediğinden” yani “öncekilerin yolundan gidilmediğinden” bu ilim terk ve ihmal edilmiştir. Hele daha sonraları salt öncekiler taklit edilmiş ve örneklerin olduğu kitaplar geliştirilmeden tekrarlanmıştır. Şeyhülislam-ı esbak Hüseyin Hüsnü Efendi merhum Medresetülkuzata sakk muallimi tayin olunca kısa süren öğretimi sırasında şurut bir ilim olarak öğretilmiş ve o vakitten beri Ali Himmet Efendide araştırma düşüncesi uyanmıştı. İşte Ali Himmet Efendi, feyzin semeresiyle kütüphaneleri dolaşarak bulabildiği eserleri inceleyerek bu kitabı yazmıştır. Sırf bu ilmin ihyâsına yani diriltilmesine vesile olma emeliyle bu eseri karalamağa mütecâsir olmuştur. Ali Himmet Efendi son olarak kitabının programından bahsetmekte, ardından da alıştırma olması için her “kitab”ı “gayrisahih ilamlar” ile onların aksaklıklarını gösteren “halelât”ları içeren “hatime” ile son verdiğini belirtmektedir.

Ali Himmet Efendinin burada kullandığı “devr-i terakkî ve tekâmül” ifadesi, Tanzimat sonrası yapılan kanuni düzenlemelere ama bilhassa Mecelle devrine atıfta bulunuyor denebilir.

Bu “İfade-i Mahsusa”dan eserin yazılmasının yazarın tâ Medresetülkuzattaki talebelik yıllarında hocası Şeyhülislam-ı esbak Hüseyin Hüsnü Efendiden aldığı feyzle başladığı anlaşılmaktadır.

F nüshası eksik olduğundan A nüshası üzerinden kitabın içeriği hakkında kısa bilgiler verilirse eserin bir mukaddime, iki kitab, iki hâtîme ve toplam 27 fasıl şeklinde tanzim edildiği belirtilebilir. Bu bölümler şöyledir:

(Mukaddime: İki fasıldır) s. 34

(Kitâbu’n-Nikâh: Beş faslı ve bir hatimeyi havidir) s. 40

(Hâtîme: Gayrisahih ilamlara dair olup üç faslı havidir) s. 120

(Kitâbu’t-Talak: On bir faslı ve bir hatimeyi havidir) s. 148

(Hâtîme: Gayrisahih ilamlara dair olup altı faslı havidir). s. 120

Fihriste bakıldığında kitabın esas olarak nikâh ve talâk, başka deyişle evlenme ve boşama/ma konularına tahsis edildiği anlaşılr. Müellif evlenme ve boşama/boşanma konularıyla doğrudan ve dolayısıyla ilgili konuları izah ettikten sonra 2+5+8 olmak üzere toplam 15 adet “Numune” ve 23 adet “Halelât” a da yer vermektedir. “Numune”, “örnek” demek olup bilinen bir şey ise de “halelât” hukuk edebiyatımızda ender kullanılan bir terimdir. Arapçadan gelen “halel”, “bozukluk, eksiklik, fesat, noksan” anlamındadır. “Halelât”, “halel”in çoğul biçimidir ve mahkeme belgelerindeki eksiklik, aksaklık ve bozuklukları anlatmaktadır.

Burada iki nüshanın farkları hakkında bir fikir vermesi için tam ve düzgün yazılmış olan A nüshasındaki “İfade-i Mahsûsa” kısmı esas alınarak, eksik ve tashihli olan F nüshasında farklar dipnotlarında işaret edilmiştir.

“İfade-i Mahsûsa

Sicillât ve vesâik yüz yirmi [M. 737-738] tarihinde Abdullah bin¹⁴ Şübrüme hazretleri tarafından ihdas olunmuştur. Zaman-ı Saadette ve Hulefâ-yı Raşidîn ve Abdullah bin Şübrüme zamanına gelinceye değin Tâbiîn zamanlarında vukû’-yâfte olan havadis ketb ve tevsik edilmez yalnız iftâ ve tenbih-i şifahî ile ıktifâ olunurdu. O zamanlarda havadiste nedret ve nâsda safvet bulunduğu cihetle ketb-i vesâike ihtiyaç yok idi.

Fakat müşârûnileyh tarih-i mezkûrda Kûfe’ye kadı olduklarında vakîât mütekessir ve kudâta müracaat mütezâhim ve nâsda dahi¹⁵ beyyine-i ahlakiye mütezâzil olması hasebiyle hıfz-ı vekâyi’ ve ihyâ-yı hukuk için bu üsulü vaz’ ve tesise lüzum¹⁶ hissölundu. Ve tarih-i mezkûrdan itibaren vekâyi’in ketb ve tevsikına başlanıldı.

¹⁴ F nüshasında (bundan sonra F nüshası yerine *sadece* F) yok.

¹⁵ F “dahi” sonradan ilave edilmiş.

¹⁶ F “mecbûriyet” çizilip “lüzum” yazılmış.

Vesâik, vekâyi' ve mesâilin mir'âtı mesâbesinde olduğu cihetle emr-i tanzimi mühim ve temin-i mekâsıd edebilmesiçün sabit ve sarih asıllara rabt lazım idi. Hiçbir mühimmeyi¹⁷ nazar-ı itinalarından dür tutmayan müctehidîn-i izâm ulum-ı sâire gibi bu ilim hakkında da birtakım usul ve kavâid vaz' ettiler. Ve sonradan gelen fukaha-yı izâm dahi müctehidîn-i müşârünileyhin eserine ıktifâ ile bu ilmin teâlî ve tekâmülüne hizmet ve kitaplarında *Kitâbu'l-mehâzîr ve's-sicillât* ünvanı altında tafsilat-ı mühimme ita ve bazı ilamâtın halelâtını ta'dâd ile tatbikat cihetine dahi itina eylediler.

Bundan başka, sonraları bu ilim hakkında Arabî ve Türkî lisanları üzerine müteaddid ve müstakil kitaplar dahi telif edilmiş ve fakat devr-i terakkî ve tekâmülünden sonra eser-i selefe¹⁸ ıktifâ edilmediğinden metruk ve mühmel kalmış. Ve bunca âsar-ı nâfi'a kütüphanelerin gubâr-âlûd dolaplarında terk ve nisyân olunmuştur.

Hele son zamanlarda ilmü'l-mehâzîr ve's-sicillât nümune tahrîrinden ibaret gibi zannolunmuş ve kâğıttan kâğıda, defterden deftere naklolunmak suretiyle meydana getirilen nümuneler hep bu fikirle yazılmıştır. Yakın zamana kadar yani Şeyhülislam-ı esbak Hüseyin Hüsnü Efendi merhum Medresetükuzâta sakk muallimi tayin olununcaya değin¹⁹ ilm-i sakk nümune tesvîd ettirmek suretiyle tedrîs edilmiş ve ancak merhum-ı müşârünileyhin pek az devam eden müddet-i talimlerinde ilim halinde tedrise başlanmış ve o zamandan itibaren bizde bir fikr-i tetebbu' uyanmıştı. İşte o feyzin semeresiyle kütüphaneleri dolaşarak bulabildiğim eserleri mütalaa ettim. Mahzâ bu ilmin ihyâsına vesile olsun emeliyle şu eseri karalamağa mütecâsir oldum.

Risaleye evvela bir mukaddime ile başladım. Bunda maksûda şürû' kendisine tevakkuf eden mesâilî cem' ettim. Ba'dehû maksûda şürû' ile mütalaada sühûlet olmak için mesâil-i maksûdayı kitaplara ve kitapları da fasıllara²⁰ taksim ettim. Ve tetmimen li'l-fâide fasılların²¹ muhtevi olduğu suretlerin havi olduğu kuyudu her suretin zirinde izaha çalıştım.

¹⁷ F "dakika ve mühimmeyi" ikilemesinden "dakika" kısmı çizilmiş.

¹⁸ F "Sâlife" çizilmiş "selefe" yapılmış.

¹⁹ F'de bundan sonra: "ilmü'l-mehâzîr ve's-sicillât neden bâhis olunduğunu bilmezdik. Hatta ilmü's-şurut tabirini dahi merhum-ı müşârünileyhten iştmiş idik. Hayfa ki müşârünileyhin müddet-i talimi pek az devam etti. Maahaza bu kadarla" ve "ilm-i sakk nümune tesvîd ettirmek suretiyle tedrîs edilmiş ve ancak merhum-ı müşârünileyhin pek az devam eden müddet-i talimlerinde ilim halinde tedrise başlanmış ve o zamandan itibaren" diye tashih edilmiştir.

²⁰ F "bâblara"

²¹ F "bâbların"

Ve temrîn olmak için her kitaba gayrisahih ilamlar ile²² ve onların hâlelâtını havi hâtime ile nihayet verdim. Ümid ederim ki vâki' olan hatîâtım hüsn-i niyetime bağışlanır. Ve minellahi't-tevfik."

SONUÇ

Tanıtmaya çalıştığımız eserin ortaya çıkmasıyla hem hukuk tarihimizin yüz aklarından biri olan Ali Himmet Berki'nin gözlerden kaçmış bir eseri onun eserleri arasına katılmış olmakta, hem de sakk ilmi, Ali Haydar Efendi'nin bilinen kitabı dışında benzer ve daha kapsamlı bir kitaba daha kavuşmaktadır. İleride bunlara yeni örneklerin katılabileceği ihtimali de vardır.

Ekler:

Kitabü'l-mehâzîr ve's-sicillâtın A nüshasının Fihristi

F nüshasının kapağı ve ilk sayfası

Eserin Ali Himmet tarafından vakfedildiğini gösteren A nüshasının ilk ve üçüncü sayfaları

²² F "ilamları"

KİTABÜ'L-MEHÂZİR VE'S-SİCİLLÂTIN A NÜSHASININ FİHRİSTİ

30	İfade-i mahsusa
34	(MUKADDİME İKİ FASILDIR)
34	(Fasl-ı evvel: İlmi'ş-şurutun mahiyet, mevzu, meşruiyeti, faidesi ve istimdad ettiği ilimler beyanındadır)
34	Kitâb, şart, sakk, vesika, sened, ilam, hüccet, sicil ve mahzar
38	Fasl-ı sani: Tabirat beyanındadır
38	İlzam, tenbih, bilâ-beyyyine muarazadan men, bi[lâ] vech-i şer'i muarazadan men, dava-yı mezkuresi mesmû'a olmadığı tefhim olundu tabirleri
40	(Kitâbu'n-nikah: Beş faslı ve bir hâtimeyi havidir)
40	Fasl-ı evvel: İki numuneyi ve bunların izahatını muhtevidir
40	Numune 1: Zevc nikahı isbat etmekle itaatla hükmolunduğu
43	İlamın ihtiva ettiği fıkârât
43	Tarafeynin âhardan imtiyaz eder vechle zikrolunmalarının lüzumu
45	Müddei ve müddeâaleyhin tarifi
46	Hükm-i giyabının cevazı
46	Muvâceheten rû'yeti iktiza eden mevâdd
47	Fevâidü'l-kuyûd
47	Mevâni'u'l-nikâh
48	Nikahta şühûdun şart olması
48	Aldım vardım lafızları in'ikâd-ı nikahta karineye muhtaçtır
49	Vesâikte mesele ile münasebeti olmayan cümel ve ibârât tayyedilir
50	Vesâikte sıhhat-ı muamele kendisine tevakkuf eden hususâtın zikri
51	Müzekkîlerin ve suret-i tezkiyenin ilama derci
52	Menzilin mesken-i şer'i olduğu nasıl sabit olur?
52	Tenbih
52	Numune 2: İki kimse bir kadında niza edip ikisi de ikame-i beyyineden izhar-ı acz etmekle kadının tasdikine müracaatla hükmolunduğu davada huzurları şart olan kesânın tarafeyn gibi zikirleri lazım olduğu
55	Huzurları şart olan kesân vesikada hangi mevzi'de zikrolunurlar?
56	Dava ve cevaba müteallik ifadât hangi mahalde zikrolunur?
57	Nikaha tevkilde işhâd şart olmadığı
58	İki kimse tarafından bir kadının nikahı dava olundukda mevcut olan ihtimâlâtın ahkâmı
60	(Fasl-ı sani: Evliya ve ekfâya dair olup beş numuneyi ve bunların izahatını havidir)
60	Numune 1: Hal-i sıgarlarında velileri tarafından bi'l-velâye akd-i nikah olunduğu sabit olmağla nikah ve itaatla hükmolunduğu
62	Mûrafaaya vekalet
62	Vekaletin sübutu
63	Tescil-i vekalet
64	Vekaletin müsbete veya müseccele olduğunun ve müvekkelün-bihin beyanı
64	Vekaletle şahadet eden şahitlerle müzekkîlerin ve suret-i şahadetin ve tezkiyenin zikrine hacet olmadığı
65	Numunenin havi olduğu kuyûd-ı sâirenin fevâidi
67	Bi'l-velâye nikah davalarında zikri iktiza eden meveâdd
70	Yeminde niyabet cari olmadığı
70	Vekilin müvekkilinin yemin etmeyeceğini beyanı muteber olmadığı
71	İlamda suret-i tahlifin lüzum-ı beyanı
71	Numune 2: Hıyar-ı bülûğ sebebiyle fesh-i nikah ile hükmolunduğu
73	Fetva ve ilamda tarafeyn ne vechile zikrolunur?
74	Men aleyhi'l-hıyâr sagır ise fesih davası veli veya vasinin huzuruyla rû'yet olunacağı
75	Numunenin havi olduğu kuyûdun fevâidi
76	Hıyâr-ı bülûğ ile fesih davalarında riayeti lazım olan hususât
77	Numune 3: Adem-i kefâete binâen ebin itirazı üzerine fesh-i nikah olunduğu

78	Adem-i kefaet sebebiyle fesh-i nikah davalarında hasım kimdir, zevcenin huzuru şart mıdır?
79	Fevâidü'l-kuyûd
79	Hakk-ı itiraz bulunan evliyâ kimlerdir?
79	Kazaya muhtaç olan ve olmayan firkatler
80	Veli tarafından adem-i kefaet sebebiyle fesh-i nikah davalarında vesikada zikri iktizâ eden mevâdd
81	Numune 4: Bıkr-i bâligaya velisinin tezvici ilam olundukda sükût etmekle lüzum-ı nikah ve itaatle hükmolunduğu
83	Fevâidü'l-kuyûd
85	Numune 5: Li-ecli'l-husume nasb olunan vasi muvâcehesinde sagıreyi babasının tezvici isbat olunmağla nikah ve itaatla hükmolunduğu
87	Eb ve ebin gayrı velilerin sığâr aleyhine nikah ikrarları nâfiz midir?
88	Maslahat-ı ricâle sâlih olmayan sagıreye muamele-i zevciye caiz değildir
89	(Fasl-ı sâlis: Mehre dair olup sekiz nümuneyi havidir)
89	Numune 1: Kable'd-duhul ve'l-halve tatlik sebebiyle mehr-i müsemmanın nısıfıyla hükmolunduğu
90	Hükkâm naib nasb ve azledebilirler mi?
91	Fevâidü'l-kuyûd
91	Mehr-i misil, mehr-i müsemma, mehr-i müekked
92	Meta
93	Numune 2: Talak-ı ric'î sebebiyle mehr-i müeccel ile hükmolunduğu
94	Mehr-i muaccel ve müeccel
95	Numune 3: Ba'de's-sübut mehr-i misil ile hükmolunduğu
97	Mehr-i misil
98	Mehr-i misil ne ile sabit olur
99	Mehr-i misil davalarında zikri lazım olan mevâdd
99	Numune 4: Mehr-i misl mer'eye şehadet etmekle kavli kabul olunarak hükmolunduğu
101	Meyyitin leh ve aleyhinde hasım kimdir?
101	Mehr-i müsemma'da ihtilaftaki ahkâm
103	Numune 5: Mer'e mehrini hatt ettiği sabit olmağla bivech-i şer'i muarazadan men olunduğu
104	Mer'enin mehrini hatt ve ibrası
105	Hatt ve ibra derâhim ve denâyirde sahih olup a'yânda sahih olmadığı
105	Mehrin zevce şart ile hibesinin hükmü
106	Numune 6: Mühür-ı ebkâr yerine akar itası mütearif olduğundan ebin kızı bıkr-i bâliganın mehri yerine akar ahzının muteber olmasıyla hükmolunduğu
107	Eb kızı bıkr-i bâliganın mehrini kabz edebilir mi?
108	Numune 7: Mehrini kable'l-kabz hibe eden zevcesini kable'd-duhul tatlik ettiğinden bahisle zevcin tasaddi eylediği nısıf mehir davası iltifata şayan olmadığı
109	Hibe-i mehirdeki ihtimâlâta göre rücû' hakkındaki ahkâm
110	Numune 8: Veli tarafından tezyid muteber olmağla ziyade-i mezkûre ile hükmolunduğu
111	Tezyid-i mehir ve şartı
112	Ziyadenin adem-i intisâfı
112	(Fasl-ı râbî': Kaseme dair olup iki nümuneyi ve bunların izahatını havidir)
112	Nümune 1: Beytütet hususunda tadil ve tesviyeye riayete tenbih olunduğu
113	Kasem ne demektir?
113	İzahat
113	Nümune 2: Me'kûlât ve melbûsâtta adl ile tenbih olunduğu
114	(Fasl-ı hâmis: Rıdâa dair olup iki nümuneyi ve bunların izahatını muhtevidir))
114	Nümune 1: Zevce zevcin rıdâan karındaşı olduğu sabit olmağla beyinleri tefrik olunduğu
116	Fevaidü'l-kuyûd
117	Rıdâ ne ile sabit olur, murdî'anın şehadeti kabul olunur mu?
118	Nümune 2: Zevc ve zevce murdî'ayı ihbarında tasdik etmeleriyle beyinleri tefrik ve zevcenin mehriyle hükmolunduğu
119	Fevâidü'l-kuyûd

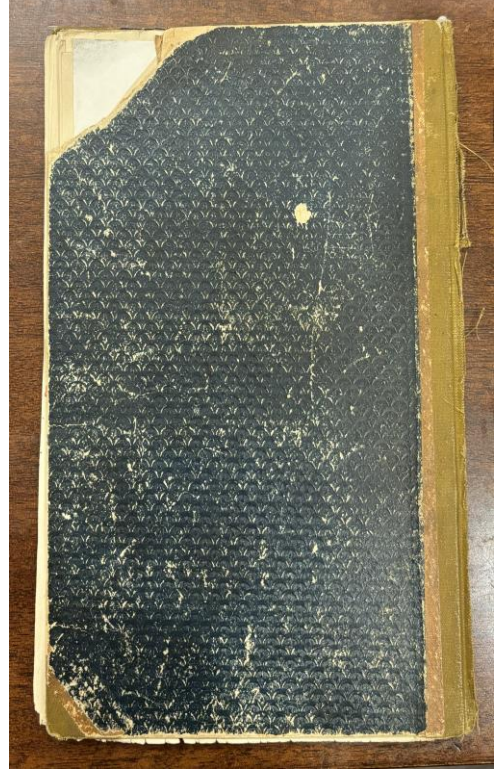
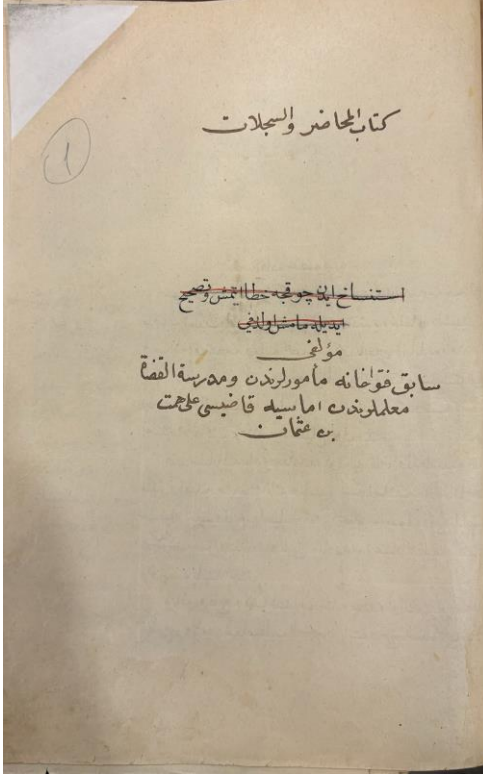
119	Dokuz yaşına bâliğ olmayan bikrin irdâ'ına tahrîm taalluk etmez
120	Bir kadın zevc ve zevceyi irdâ'ını ihbar ettikde bundaki ihtimâlât ve ahkâmı
120	(Hâtıme: Gayrisahih ilamlara dair olup üç faslı havidir)
120	Fasl-ı evvel: Nikaha müteallik gayrisahih ilamlarla bunların hâlelâtına
120	Nümune 1
122	Hâlelât
122	Nümune 2
123	Hâlelât
124	Nümune 3
125	Hâlelât
125	(Fasl-ı sâni: Evliyâ ve ekfâya müteallik gayrisahih ilamlarla bunların hâlelâtına dair olup dört nümuneyi havidir))
125	Nümune 1
127	Hâlelât
127	Nümune 2
129	Hâlelât
129	Nümune 3
130	Hâlelât
130	Nümune 4
131	Hâlelât
132	(Fasl-ı sâlis: Mehre müteallik gayrisahih ilamlarla bunların hâlelâtına dair olup bir nümuneyi havidir)
132	Nümune 1
134	Hâlelât
134	(Fasl-ı râbi: Rıdâ'a müteallik gayrisahih ilamlarla bunların hâlelâtına dair olup bir nümuneyi havidir=
134	Nümune 1
135	Hâlelât
136	Evâmir-i aliye
136	Bazı muamelât ve tanzim-i ilamâta dair vesâyâ-yı mühimme
140	Tezkiye-i aleniyyede Mecellenin 1717'nci maddesi hükmüne tevfiğ-i muamele edilmesi ve tarifte muarriflerin isim ve şöretleriyle zabt ve ilama derci hakkında
141	Kadı-i sâbıkın zaptından kadı-i lâhıkın ilam tanzimine dair
142	Gaybubet edip ikametgahları bilinmeyen ve ikametgahlarında kimsesi bulunmayan müddeâlehyhlere ilamın usul-i tebliği hakkında
143	Yemin teveccüh edip de tevâri edenlerin cebren ihzarına dair
144	Bi'l-ihitfâ davetiyei tebellüğ etmeyenler hakkında olunacak muamele
148	(Kitâbu't-talak: On bir faslı ve bir hâtımeyi havidir)
148	(Fasl-ı evvel: Talaka dair olup dört nümuneyi ve bunların izahını muhtevidir
148	Nümune 1: Zevc zevcesini hal-i sekerde tatlık etmekle zevciyet iddiasıyla muarazadan men olunduğu
149	Vesikada kasd taalluk etmeyen müteallikın erkân ve şerâitinin bi-tefâsilihâ beyanına hacet olmadığı
150	Kuyudun izahı
150	Nâimden hâl-i nevmde elfâz-ı talaktan bir lafız sâdir olmasının hükmü
150	Sekrânın tasarrufâtı sâhînin tasarrufâtı gibidir müstesneyâtı
151	Nümune 2: Boşol, seni terk ettim lafızlarıyla talak-ı bâin vukuuyla hükmolunup zevç muarazadan men olunduğu
152	Kuyudun izahı
153	Boş ol lafızıyla vâki olan talakın ric'î, seni terk ettim lafızıyla vâki olan talakın bâin olduğu ve bâinin ric'îye lühûku
153	Talak sarîh ve kinaye olmak üzere iki kısımdır
153	Elfâz-ı türkiyye ve fârisiyyenin sarîh ve kinayesinin hükmü
154	Nümune 3: Benim ... adlı zevcem yoktur ibaresi talak-ı bâinde mütearîf olmağla zevcin zevciyet iddiasıyla muarazadan meni
155	Kuyudun izahı
155	Örf-i hâss ve âmın hükmü

155	Nümune 4: Mücerred işaret ve boş lafzı mucib-i talak olmayıp boş ol ibaresiyle vuku bulan talak-ı ric'î olduğundan kable'l-iddet zevcenin men-i muaraza davasının mesmûa olmadığı
156	Kuyûdun izahı
158	(Fasl-ı sâni: Kinayeye mütedâir olup iki nümuneyi ve bunların izahını havidir)
158	Nümune 1: Bilâ-niyeh kızın ... istemem kime istersen tezcic eyle demekle talak vâki olmayacağından itaatle hükmolunduğu
159	Kuyudun izahı
160	Niyet hakkında ikame olunan beyyyine kabul olunmayacağı bilâ-taleb zevcin tahlifi
160	Nimune 2: Bilâ-niyeh bana gerekmezsin sağlıkla git demekle talak vâki olmayacağından zevce beynûnet davasıyla muarazadan men olunduğu
161	Mahmiye ve mahrusa tabirleri
162	Dava tahaddüs eden beldede müteaddid mahkeme bulunduğu takdirde ment-i ilamda mahkemenin tasrihi
162	(Fasl-ı sâlis: Tefviz-i talaka dair olup üç nümune ve bunların izahatını muhtevidir)
162	Nümune 1: Zevc nefsinin ihtiyar etdemesi üzerine zevce mecliste nefsinin tatlik eylemekle talak ile hükmolunduğu
163	Tefviz ve elfâz-ı tefviz, tefviz-i sarîh ve tefviz-i kinâi
164	Kuyudun izahı
165	Nümune 2: Zevc müzakere-i talak esnasında talak-ı selâse niyetiyle iradetin elinde olsun deyu tefviz-i talak edip zevce üç talak ile nefsinin tatlik eylemekle beynûnet-i kübrâ vukuuyla ve mehrin teslimiyle hükmolunduğu
165	Kuyudun izahı
167	Nümune 3: Zevc umum evkâtla tamim ederek tefviz-i talak edip zevce nefsinin tatlik etmekle zevc mehrin edasıyla ilzâm olunduğu tefviz-i mutlak ve mukayyedin ahkâmı
169	(Fasl-ı râbi': Ta'lik-ı talaka dair olup dört nümuneyi ve bunların izahatını muhtevidir)
169	Nümune 1: Zevc talakât-ı selâseyi şûrb-i hamra ta'lik edip ve ba'dehû şûrb-i hamr etmekle beynûnet-i mugallaza ile hükm ve zevciyet iddiasıyla muarazadan men olunduğu
170	Kuyudun izahı
172	Nümune 2: Zevc zevcesinin talakını bira içmesine ta'lik edip konyak içmekle zevcenin şart-ı mezkûra binâen tasaddi eylediği talak davasının adem-i istimâ'ı
172	Kuyudun izahı
174	Eyman örfe mübtenidir kaidesinin tafsili
174	Nümune 3: Müddeiye, talak-ı müncez iddetinden sonra, şartın vukuuyla yeminin inhilâlini mukırra olmağa tekrar şartın husulüne binâen tasaddi eylediği talak davası mesmûa olmadığı
175	İnhilâl-i yemine müteallik tafsilat
176	Nümune 4: Zevc, zevcem beni sevmiyorsa boş olsun deyip zevce sevmediğini ihbar etmekle mucebince mehrin edasıyla zevc ilzam olunduğu
177	Kuyudun fevâidi
178	Muhabbet ve buğza ta'likin hükmü
178	Zevcenin gayrının buğz ve muhabbetine ta'lik
179	(Fasl-ı hâmis: Talak-ı merize dair olup iki nümuneyi ve bunların izahını muhtevidir)
179	Nümune 1: Zevc zevcesini fâren tatlik etmekle zevcenin terekeden hissesinin teslimiyle hükmolunduğu
180	Maraz-ı mevt
181	İzahu'l-kuyûd
182	Nümune 2: Zevc zevcesinin talakını emr-i muhtâcun-ileyhe ta'lik edip ba'dehû şart bulunarak talak vâki' olmuş ise de zevc fâren zevcenin terekeden hissesinin teslimiyle hükmolunduğu
183	Emin-i beytûlmâl müteveffanın leh ve aleyhinde ne sıfatla hasım olur?
184	Maraz-ı mevtte ta'likin tafsilen ahkâmı
185	(Fasl-ı sâdis: Ricate dair olup iki nümuneyi muhtevidir)
185	Nimune 1: Zevc iddet içinde mrûacaat etmekle itaatle hükmolunduğu
186	Kavlen ve fiilen müracaat
187	Müracaata işhâd
187	Nümune 2: Zevcin ba'de inkizâi'l-idde müracaat davası sabit olmamağa muarazadan men olunduğu
188	Ba'de inkizâi'l-idde esna-yı iddetde müracaat davasına dair tafsilat

189	(Fasl-ı sâbi': İlâa dair olup üç nümuneyi ve onların izahını havidir)
189	Nümune 1: Bi-hükmi'l-ilâ zevce mübâne olmağla mehrinin edasıyla hükmolunduğu
190	İlâ, rüknü, şart ve hükmü ve kuyudun fevâidi
192	Nümune 2: Zevce ilâ-i mechûle binâen nikah-ı sâni'de mübâne olmağla mehrinin edasıyla hükmolunduğu
193	İlâ-i muvakkat ve ilâ-i mechul ve hükümleri
194	Nümune 3: Mani sebebiyle mevlânın kavlen rücû'u muteber olmağla zevce muarazadan men olunduğu
195	İlâdan rücû' ve kuyudun fevâidi
196	(Fasl-ı sâmin: Hul'a dair olup dört nümuneyi ve bunların izahatını muhtevidir)
196	Nümune 1: Zevceyn muhalaa olmalarıyla bedel-i hul'un teslimiyle hükm ve hul'-i vâki'de mehr-i makbûz lazım gelmeyeceğinden zevc bunun hakkında muarazadan men olunduğu
197	Hul', rüknü, şartı ve hükmü
198	Bedel-i hul'
200	Nümune 2: Hul'de tasrih olunmadıkça nafaka-i iddet ve veled sakıt olmayacağından nafaka-i iddet ve veled takdir olunduğu
201	Kaide-i mühimme
201	Kuyudun fevâidi
202	Nümune 3: Muhalaa mu'sira olmağla eb üzerine sagîr için nafaka takdir olunduğu
203	İrdâ' ve imsâk ve nafaka-i veled üzerine muhalaa
203	Kuyudun fevâidi
204	Nümune 4: Eb bedel-i hul'u zâmin olmağla hükmolunduğu
204	İzahat
205	(Fasl-ı tâsi': İnnine dair olup iki nümuneyi ve bunların izahını havidir)
205	Nümune 1: Zevc innin olmağla bir sene-i kameriye tecil olunduğu
206	İnnin neye derler? Hasî ve mecbûb
206	İzahat
207	Ngmune 2: Zevc müddet-i müeccelede vasil olamamağla beynlerinin tefrikiyle ve mehir ile hükmolunduğu
208	İzahat
209	(Fasl-ı âşir: İddete dair olup iki nümuneyi ve bunların izahını muhtevidir)
209	Nümune 1: Mutallakanın iddeti munkaziye olmağla nefsinin âhara tezvice izin verildiği
210	İddete müteallik izahat ve fevâid-i kuyud
211	Nümune 2: İddet yevm-i talaktan muteber olmağla zevce nafaka davasıyla muarazadan men olunduğu
212	(Fasl-ı hâdi aşar: Hıdâneye dair olup iki nümuneyi ve bunların izahını muhtevidir)
212	Nümune 1: Um ecnebi ile tezevvüc ettiğinden sagîrin hıdânesi min-kibeli'l-eb ceddesine teslimiyle hükmolunduğu
212	Hıdâne neye denir, ashâb-ı hıdâne kimlerdir?
214	Erkek yedi yaşından ve kız dokuz yaşına yaşına girip müştehat olduktan sonra pedere teslim olunacağı
215	Nümune 2: Sagîri mahall-i akd-i nikah olan beldesine nakletmemek üzere cebr ve tenbih olunması hakkında ebin tasaddî eylediği davasıyla muarazadan men olunduğu
215	İzah
227	(Hâtime: Gayrisahih ilamlara dair olup altı faslı havidir)
227	(Fasl-ı evvel: Talaka müteallik gayrisahih ilamlarla bunların halelâtına dair olup beş nümuneyi havidir)
227	Nümune 1
228	Halelât
229	Nümune 2
229	Halelât
230	Nümune 3
231	Halelât
232	Nümune 4
232	Halelât
233	Nümune 5
234	Halelât

234	(Fasl-ı sâni: Kinâyâta müteallik gayrisahih ilamlarla bunların halelâtına dair olup iki nümuneyi havidir)
234	Nümune 1
235	Halelât
236	Nümune 2
236	Halelât
237	(Fasl-ı sâlis: Tefviz-i talaka müteallik gayrisahih ilamlarla onların halelâtına mütedair olup iki nümuneyi havidir)
237	Nümune 1
237	Halelât
238	Nümune 2
238	Halelât
239	(Fasl-ı râbi': Ta'lîka müteallik gayrisahih ilamlarla onların halelâtına dair olup üç nümuneyi havidir)
[239]	Nümune: 1
[240]	Halelât
[240]	Nümune 2
[241]	Halelât
[242]	Nümune 3
[243]	Halelât
[243]	(Fasl-ı hâmis: Talak-ı merîze müteallik gayrisahih ilamlarla bunların halelâtına mütedair olup bir nümuneyi havidir)
[243]	Nümune: 1
[244]	Halelât
[245]	[(Fasl-ı sâdis: Ricate müteallik gayrisahih ilamlarla bunların halelâtına mütedair olup bir nümuneyi havidir)]
[245]	[Nümune 1]
[246]	[Halelât]

F NÜSHASININ KAPAĞI VE İLK SAYFASI

A NÜSHASININ ESERİN ALİ HİMMET TARAFINDAN VAKFEDİLDİĞİNİ
GÖSTEREN İLK VE ÜÇÜNCÜ SAYFALARI

